

Ο ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ¹

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ

Στο κλασικό έργο του *Το τέλος της ιδεολογίας*, ο διάσημος αμερικανός κοινωνιολόγος Ντάνιελ Μπελ, σχολιάζοντας το *Της γης οι κολασμένοι* του Φραντς Φανόν, κάνει, μεταξύ άλλων, την ακόλουθη παρατήρηση: «Το μοναδικό στη σκέψη του Φανόν δεν ήταν η δικαιολόγηση που προσέφερε στη βία [...], αλλά η οξυδερκής και πρωτότυπη διάγνυσή του, σύμφωνα με την οποία η ταπείνωση ήταν η πηγή του ριζοσπαστισμού».² Τηρουμένων όλων των αναλογιών, η παρατήρηση του Μπελ μπορεί να τύχει εφαρμογής και για τους σημερινούς «Αγανακτισμένους». Ο αντι-συστημικός ριζοσπαστισμός τους έχει αφετηρία ένα βαθύ αίσθημα ταπείνωσης, στα όρια της ντροπής. Σωματοποιούν το συναίσθημα αυτό και το εκθέτουν στο δημόσιο χώρο με τη μορφή μιας παλλαϊκής διαμαρτυρίας. Αίτημά της: η ατομική αξιοπρέπεια. Η μαζικότητα της διαμαρτυρίας δίνει στους εξατομικευμένους φορείς της τη δυνατότητα να μεταμφιέσουν τη ντροπή σε χολερικό θυμό, σε κραυγή που δυσκολεύεται να γίνει λόγος. Ταυτόχρονα, η μαζικότητα αυτή καθιστά ορατό, για πρώτη φορά σε τέτοια έκταση, ένα καινούργιο φαινόμενο στη σημερινή υπό κρίση εμπιστοσύνης αντιπροσωπευτική μας δημοκρατία: τη δεσπόμενη φιγούρα του συναισθηματικού πολίτη ως «αυθεντικού» φορέα μιας νέας «κοινωνιακής» αντιπολίτευσης, ακόμα και αντίστασης.

Τι φωνάζουν οι «Αγανακτισμένοι»; Τη συγκινησιακή, και για το λόγο αυτό, συνοπτική απόρριψη του «διεφθαρμένου συστήματος» που δεν κράτησε τις υποσχέσεις του, καταδικάζοντάς τους τώρα να βιώνουν σε επίπεδο ατομικής βιογραφίας την κοινωνική πτώση. Το κοινωνικό ασανσέρ δεν σταμάτησε «απλώς» να ανεβαίνει, για μεγάλη μερίδα της λεγόμενης μεσαίας τάξης, αλλά είχε αρχίσει ήδη – γεγονός που επιταχύνθηκε λόγω Μνημονίου – μια ιλιγγιώδη κάθοδο. Η συγκινησιακή αποτύπωση αυτής της απότομης καθόδου, της διαφαινόμενης οριστικής απομάκρυνσης από τα αγαθά της καταλωτικής ευμάρειας, μιας αιφνίδιας αφύ-

πνισης από το όνειρο του ηδονιστικού ατομικισμού, κορυφώνεται και συμβολοποιείται στη ριζική καταγγελία των «αποξενωμένων» από τα πραγματικά προβλήματα του «λαού» πολιτικών ελίτ. Οι τελευταίες κατηγορούνται πλέον για όλα. Υποδεικνύονται από τη «μάζα» των «Αγανακτισμένων», και κυρίως από τις νεότερες ηλικίες, για τις οποίες ο «εκδημοκρατισμός του Διονύσου» φαίνεται να παίρνει πολύ νωρίς τέλος, ως η μοναδική αιτία του ατομικού και συλλογικού κακού, ότι αποτελούν το κατεστημένο, ότι συνιστούν τον κατεξοχήν πολιτικό εχθρό, υπεύθυνες για ένα πρωτοφανές κοινωνικό ρήγμα.

Πρόκειται για ένα ρήγμα, το οποίο, αν το επαναλάβουμε, εκφράζεται με συγκινησιακούς όρους, ενεργοποιεί, πιο συγκεκριμένα, εκείνες τις συγκινησιακές διαδικασίες που επικυρώνουν ήδη κατεστημένες ατομικές και συλλογικές έξεις. Τις «εγκάρδιες συνήθειες», κατά την τοκβιλιανή ρήση,³ τη θυμική υπεράσπιση ενός παρωχημένου κοινωνικο-οικονομικού μοντέλου, την ίδια στιγμή που προσωποποιούν ένα αβυσσαλέο μίσος κατά της πολιτικής τάξης στο σύνολό της.

Σε αυτό το με ισχυρά ερείσματα μαχιμαϊστικό, και συγκινησιακά συγκροτημένο, δίπολο μπορούμε να αναγνωρίσουμε καταρχάς την έκφραση ενός ρεύματος κοινωνιο-λαϊκισμού διαμαρτυρίας,⁴ ο οποίος στερείται, ωστόσο, αυτή τη στιγμή πολιτικής εκπροσώπησης. Σε αντίθεση, για παράδειγμα, με τον μεταπολιτευτικό λαϊκισμό του 1974, ο σημερινός δεν έχει ακόμη βρει το «σωτήρα» του, τον ηγέτη που θα ενοποιήσει και θα εκφράσει, μετασχηματίζοντάς την, την «αρνητική δημοκρατία» της συγκίνησης των «Αγανακτισμένων», σε πολιτική δύναμη εξουσίας. Στόχος ιδιαίτερα δύσκολος, στα όρια του ανέφικτου: γιατί σε συνθήκες μείζονος εσωτερικής κρίσης και της πρωτοφανούς διεθνοποίησής της, ο βολονταρισμός του ηγέτη διαθέτει μικρά περιθώρια «λυτρωτικών» πρωτοβουλιών. Αλλά και γιατί μια κοινωνία σε ψίχουλα, κατακερματισμένη ψυχικά, δύσκολα ενοποιείται πολιτικά: αν ο λαϊκιστικός ριζοσπαστισμός του 1974 ήταν ελπιδοφόρος και συντεταγμένος, εκφράζοντας τους

ταπεινούς, ο σημερινός, συσπειρώνοντας τους ταπεινωμένους, είναι διασπορικός, μοιάζει περισσότερο με αντιρομαντικό σπασμό, με εξορκισμό της ήττας. Γι' αυτό και θα μπορούσε να λειτουργήσει διαλυτικά. Πόσο, μάλλον, που η επιχειρούμενη τις τελευταίες ημέρες άρθρωσή του με μια εθνικιστικής έμπνευσης κουλτούρα, μπορεί να τον τρέψει προς ένα κυνήγι μαγισσών. Στην πραγματικότητα, βέβαια, η εθνικιστική διάσταση ήταν εξαρχής υποτείνουσα, ως δυνατότητα, στις συγκεντρώσεις. Η τωρινή της ανάδυση μέσα σε ένα εθνικο-λαϊκιστικό πλέγμα δεν προέκυψε ξαφνικά, ούτε της ήρθε απέξω, δείχνοντας, ακόμα μια φορά, τη συμφυή σχέση του λαϊκισμού με τον εθνικισμό, μέσα σε ένα φόντο ακατάσχετης συνωμοσιολογίας. Αν θα έπρεπε να πάρουμε ένα εμφανές ερμηνευτικό ρίσκο και να αναζητήσουμε μια ιστορική αναλογία, μας φαίνεται ότι το «πουζαντικό κίνημα»⁵ παρουσιάζει ενδιαφέρουσες συγκλίσεις με τον εθνικο-λαϊκισμό των «Αγανακτισμένων». Τα κοινά μεταξύ τους σημεία δεν περιορίζονται στο φόβο του μέλλοντος, στην απόρριψη των ελίτ, τη διαπολιτική σύνθεση των ακροατηρίων τους, και τη φαινομενική «απολιτικότητά» τους, αλλά επεκτείνονται θεαματικά και στην εθνικιστική τους αγκύρωση.

Σε πρόσφατο άρθρο του, ο Στέλιος Ράμφος, εντοπίζοντας με οξυδέρκεια ένα γενικότερο πρόβλημα «ηγεσίας», του προσέδωσε διαφορετική τροπή, σημειώνοντας σχετικά: «Ο ηγέτης πρέπει να δώσει κατεύθυνση στη διάχυτη δυσάρεσκεια των “αγανακτισμένων” με το αίτημα να συζητηθούν και να ακουστούν επίσημα οι αντιρρήσεις τους και ταυτόχρονα να πολεμά τον κόσμο των νοοτροπιών που κρύβονται πίσω από την ηθογραφία». Να αντιστέκεται, με άλλα λόγια, σε ένα κληροδοτημένο, και διαρκώς ανανεούμενο, χιμαιρικό και καθηλωτικό *sens commun* των «μαζών», την ίδια στιγμή που θα διαλέγεται χωρίς αλαζονεία μαζί τους για τα πραγματικά τους προβλήματα.

Το άνοιγμα ενός διαύλου μη προσηματικής επικοινωνίας με τον συναισθηματικό πολίτη μοιάζει να είναι, αυτή ειδικά τη στιγμή, το δύσκολο αλλά και ανυπέβλητο χρέος της πολιτικής. Η τε-

¹ Ο Ανδρέας Πανταζόπουλος διδάσκει πολιτική επιστήμη στο ΑΠΘ.

λευταία δεν έχει πιθανότητα να επανασυ-
νάψει κάποια στιγμή δεσμούς εμπιστο-
σύνης και αντιπροσώπευσης με αυτή τη
νέα συγκινησιακή φιγούρα, να γεφυρώσει
το ραγδαία διευρυνόμενο χάσμα αποξέ-
νωσης που διανοίγεται ανάμεσα σε αυτή
και τους ταπεινωμένους, αν η ίδια δεν πι-
στέψει πραγματικά και δεν αναλάβει μια
τέτοια πρωτοβουλία: να ακούσει τους
«αποκάτω» και, από θέσεις κριτικής απο-
στασιοποίησης, να προσπαθήσει να τους
αλλάξει, αλλάζοντας ταυτόχρονα και η
ίδια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Το άρθρο αυτό, χωρίς τη βιβλιογραφία
και με ελάχιστες προσθήκες, δημοσι-
εύθηκε στην εφημερίδα *Το Βήμα*,
5/6/2011.
- 2 Daniel Bell, *La fin de l'idéologie*, PUF,
Παρίσι 1997, σ. 382.
- 3 Βλ. George E. Marcus, *Le citoyen senti-
mental. Emotions et politique en dé-
mocratie*, SciencesPo. Les Presses, Πα-
ρίσι 2008, σ. 202.

- 4 Με την έννοια που δίνει ο Πιέρ-Αντρέ
Ταγκιέφ· βλ. Pierre-André Taguieff, *L'il-
lusion populiste. Essai sur les démago-
gies de l'âge démocratique*, Champs/
Flammarion, Παρίσι 2007 [2002].
- 5 Βλ. την έξοχη μελέτη του Romain Souil-
lac, *Le mouvement Poujade. De la
défense professionnelle au populisme
nationaliste (1953-1962)*, SciencesPo.
Les Presses, Παρίσι 2007, σ. 189-238,
385-403.

ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΕΣ ΠΛΑΤΕΙΕΣ: ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΟΠΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ;

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΟΥΠΚΙΟΛΗΣ

Όταν το 2007 ανιχνεύαμε την πρώτη εμφάνιση του βιοπολιτικού «πλήθους» στην Αθήνα, με τις θερινές διαδηλώσεις κατά του ολοκαυτώματος των δασών, δεν φανταζόμασταν ότι, τέσσερα χρόνια αργότερα, ο λόγος περί πλήθους θα έχει γίνει καθημερινός κοινός τόπος της πολιτικής.¹ Το περιώνυμο πλέον «πλήθος», κατά τους M. Hardt, T. Negri και P. Virno, δεν διαθέτει μια σαφώς προσδιορισμένη, ενιαία ταυτότητα. Συνίσταται από μια ποικιλομορφία υποκειμένων που συνεχονται, κυρίως, από τη συλλογική παραγωγή του «κοινού»: κοινωνικών δεσμών, συναισθημάτων, ιδεών, δράσεων. Η ανοικτότητα και περιεκτικότητά του είναι συνυφασμένες με τη δικτυακή του συνάρθρωση από ετερότητες, οι οποίες αλληλεπιδρούν χαλαρά, αυτόνομα και οριζόντια μεταξύ τους, χωρίς ανισομέρειες ισχύος και αργiori αποκλεισμούς. Οι νέες τεχνολογίες επικοινωνίας είναι ζωτικοί τόποι και τρόποι ύπαρξης του συλλογικού αυτού μορφώματος που αναδύθηκε από τη μεταβιομηχανική εργασία, με τη χαρακτηριστική της έμφαση στην ευελιξία, τη γνώση, την επικοινωνία και τις υπηρεσίες.

Ο Αλέξανδρος Κιουπκιολής διδάσκει πολιτική θεωρία στο Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Οι ανώνυμες πρωτοβουλίες των πολλών, με την αξιοποίηση των καινούριων επικοινωνιακών τεχνικών, στήνουν ανοικτούς δημόσιους χώρους, χωρίς ενιαίο συντονισμό και καθορισμένο πρόγραμμα. Οι κοινότητες αυτές είναι πορώδεις, αυθόρμητες, μεταβλητές και δημιουργικές. Ελεύθερες από παγιωμένες εξουσιαστικές δομές, καθοδηγητές, αποκλειστικές ταυτίσεις και ιδεολογικές περιχαράκωσεις, συμπράττουν κατά τα πρότυπα του σμήνους, όπου πολλαπλοί και εναλλασσόμενοι δρώντες μετέχουν ισότιμα στη γένεση και την εξέλιξη μιας κοινής δράσης.

Α. Ποσοτική και ποιοτική επίταση

Διακρίνονται, άραγε, άξιες λόγου μετατοπίσεις στο ημεδαπό πλήθος, από τον Αύγουστο του 2007 και τον Δεκέμβρη του 2008, τον δεύτερο κομβικό σταθμό στην ανάπτυξή του; Αναγνωρίζει κανείς εμφανείς ποσοτικές μεταβολές που μεταπίπτουν σε ποιοτικές. Κυρίως το 2007, και ως ένα βαθμό το 2008, κυριαρχούσε η αρνητικότητα της αντίδρασης στο παρακμάζον μετα-πολιτικό καθεστώς. Σήμερα, αυτή συνυφαίνεται με μια ισχυρή διάθεση αυτεπιβεβαίωσης και θετικής αυτοδιαμόρφωσης του πλήθους ως ενεργού πολιτικού υποκειμένου που δεν αντιδρά απλώς, και

δεν περιμένει τις λύσεις από το πολιτικό κατεστημένο. Αντίθετα, διατυπώνει ρητά την πίστη ότι η λύση είναι αυτό το ίδιο, διατρανώνει τη θέληση να παραμείνει στις θέσεις του και να πάρει τη συνολική κατάσταση στα χέρια του, οικοδομεί προπλάσματα θεσμών, όπως οι τακτικές αμεσοδημοκρατικές συνελεύσεις και αναζητεί τρόπους επέκτασης και εδραίωσης της κοινωνικής αυτοδιεύθυνσης.

Η προϊούσα αυτοσυγκρότηση του πληθυντικού υποκειμένου μαρτυρείται και από άλλες ενδείξεις. Πρώτον, τα ανώνυμα δικτυακά καλέσματα για μαζική δράση, έξω από την ομπρέλα επώνυμων οργανώσεων, έχουν αποδείξει πλέον, σε βαθμό κοινοτοπίας, τη δύναμη του πλήθους να κινητοποιεί συστηματικά δεκάδες χιλιάδες πολίτες. Δεύτερον, οι συνελεύσεις της συναπόφασης μαζικοποιούνται, γίνονται τακτικές και επιδιώκουν την εφαρμογή ψηφισμάτων τους, ενσαρκώνοντας εύγλωττα την ιδιάζουσα πρακτική της συντονισμένης δράσης του «σμήνους», όπου μια ανοικτή πληθώρα από εναλλασσόμενους συντελεστές έρχονται εθελοντικά να συνδράμουν στην παραγωγή ενός κοινού και εξελισσόμενου αποτελέσματος (όπως συμβαίνει, λόγου χάρη, και με τα προγράμματα ανοικτού λογισμικού). Τρίτον, στην εντατική αυτή